

سنجش سطح توسعه یافتگی روستاهای استان ایلام به روش موریس

دکتر علیرضا استعلاجی *

مرتضی سعیدی**

ایمان علی پور بالف***

چکیده

شناخت و تحلیل امکانات، پتانسیل ها و سپس تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی نخستین گام در فرآیند برنامه ریزی و توسعه نواحی به شمار می رود. هدف کلی از این مقاله ، تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی استان ایلام از لحاظ برخورداری شاخص های زیربنایی ، بهداشتی - درمانی ، آموزشی - فرهنگی ، اقتصادی و جمعیتی می باشد که برای تعیین سطوح توسعه یافتگی از مدل موریس ، با انتخاب 35 متغیر در قالب شاخص های فوق در سطح خردتر (شهرستان) استفاده شده است. در ادامه با بهره گیری از روش ضریب اختلاف ، به تعیین میزان اختلاف و پراکندگی امکانات و خدمات (شاخص های مورد مطالعه) در شهرستان ها مبادرت شده است .

نتایج به دست آمده نشان می دهد که ضریب توسعه یافتگی بین شهرستان های استان متفاوت بوده و دارای اختلاف و نابرابری می باشد . به طوری که از مجموع هفت شهرستان دو شهرستان در سطح توسعه یافته ، دو شهرستان در سطح در حال توسعه و سه شهرستان در سطح محروم یا عدم برخورداری مطلوب از خدمات قرار دارند.

کلید واژه ها:

سطوح توسعه یافتگی ، نواحی روستایی ، مدل موریس ، ضریب اختلاف ، ایلام

---

*دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری

**کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان

***کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان

تاریخ دریافت : ۹۰/۴/۲۷ تاریخ پذیرش : ۹۰/۷/۲۰

بیان مسئله

امروزه مسائل روستایی از جمله کاهش جمعیت، فقر روستاییان، عدم وجود زمینه های اشتغال در روستاها، ضعف و کمبود امکانات و خدمات در روستاها و مهاجرت سیل آسا و بی رویه روستائیان به سوی شهرها، توجه برنامه ریزان و مسوولان را به خود جلب نموده است. بنابر این برنامه ریزی روستایی به عنوان یک مکانیسم، جهت از بین بردن اینگونه مشکلات و تعدیل در جابجایی جمعیت، برای پایداری جمعیت روستاها و جلوگیری از انهدام منابع طبیعی تجدید پذیر و تجدید ناپذیر بسیار ضروری است. (رضوانی، ۱۳۸۲، ص ۲) با توجه به اهمیت جامعه روستایی و جایگاه مهم آن در عرصه های مختلف اقتصادی، اجتماعی توجه هرچه بیشتر به این مهم و بررسی چگونگی نارسایی ها و مشکلات روستاییان و به دنبال آن پی جویی استراتژی های کارآمد و رهگشا جهت رشد و توسعه روستایی، در این خطه از میهن اسلامی ضرورت خاصی می یابد. (خداپناه، بیک محمدی، ۱۳۸۸، ص ۳۰۲)

اهمیت موضوع این تحقیق ضمن بررسی شاخصهای توسعه در مناطق روستایی استان ایلام سیاستگذاران و برنامه ریزان را در تدوین سیاستها و برنامه های مناسب در زمینه توسعه و نقش آن در محرومیت زدایی و برقراری عدالت اجتماعی یاری می دهد. در این سیاست هماهنگ ملی، توزیع اعتبارات عمرانی متناسب با نیاز مناطق محروم اختصاص می یابد. (تقوایی، نیلی پور، ۱۳۸۵، ۳) اهمیت این مقوله به حدی است که مرکز توسعه منطقه ای سازمان ملل متحد (UNCRD) هر ساله به منظور بررسی گزینه های توسعه منطقه ای برای جوامع روستایی دست به انجام تحقیقات تطبیقی چند ملیتی در کشورهای در حال توسعه می زند. (همان منبع)

مبانی نظری

اندیشمندان و صاحب نظران امر برنامه ریزی توسعه روستایی با ارائه دیدگاه ها و تئوری های خاص، هر کدام نابرابری های ناحیه ای و محلی را مطابق با موقعیت مکان و زمان خود مورد بررسی قرار می دهند. اقتصاد دانان نئوکلاسیک، رشد و توسعه ناحیه ای را تحت تاثیر دو عامل مکانیسم تعادل و جابجایی می دانند که جریان آزاد منابع بین نواحی در یک سرزمین و یا کشور در بلند مدت، نوعی تعادل بین ناحیه ای را بوجود می آورد. (نئوکینرها) آن را وابسته به صادرات می دانند به طوری که با تقسیم اقتصاد ناحیه به دو بخش پایه و غیر پایه، توسعه نواحی را ناشی از بخش پایه دانسته و معتقدند که سایر فعالیت ها زائید رشد و

فعالیت های بخش پایه است . (گونال میردار) علل نابرابری های ناحیه ای را مورد بحث قرار می دهد و آنرا ناشی از عوامل خارجی می داند که به دلیل انگیزه سودجویی شکل گرفته است و برتری اولیه و زمینه های تاریخی نواحی آن را شدت می دهد . (گیلبرت و کاگلر، ۱۳۷۵، ص ۶۴). (فرانسوا پرو) نحوه نگرش به توسعه را ناشی از قطب های رشد می داند که در مرحله اول با سرمایه گذاری کلان صنعتی در نواحی بزرگ واگرایی و نابرابری ایجاد می شود ، و در مرحله دوم با انتشار تدریجی توسعه به سایر نواحی ، همگرایی و برابری ایجاد می شود. (ویلر و مولر، ۱۹۸۶ ، ص ۶۵-۶۲). (جان فرید من) در سال ۱۹۷۵ با ارائه نظریه مرکز - پیرامون مرکز را به عنوان منشا توسعه دانسته که با زایش توسعه در مرکز به پیرامون جریان می یابد . مطابق این نظریه ، دو جزء اصلی نظام سکونتگاهی عبارتند از مرکز (به عنوان کانون قدرت سلطه) و پیرامون (جزء وابسته به کانون مرکزی)، همچنین طبق این نظریه ، رابطه مرکز با پیرامون یک رابطه استعماری بوده و سازمان اقتصادی ملی دارای فرایندی است که از چهار مرحله تشکیل شده است : مرحله پیش صنعتی ، مرحله انتقالی ، مرحله صنعتی و مرحله فراصنعتی .

در خصوص تحلیل و تبیین توسعه و توسعه نیافتگی نظریه های مختلفی از جمله نظریه های اقتصادی رشد و توسعه ، نظریه جامعه شناختی نوسازی ، نظریه های مارکسیست و نئومارکسیست ، پسا ساختارگرایی ، پسا استعمار گرایی و همچنین نظریه توسعه طرفداری از حقوق زنان وجود دارد که در سطح جهانی و ملی به تبیین توسعه می پردازند نظریه های نوسازی ، وابستگی و نئوکلاسیک از مشهورترین نظریه ها در این زمینه هستند اخیراً نیز رویکردهای نوینی در این زمینه مانند نقش جنبش های محلی ، نقش و اهمیت سازمان های غیر دولتی ، موضوعات جنسیتی ، عدالت و دموکراسی و مهم تر از همه محیط زیست و روابط محلی ارائه گردیده است . تغییر گرایشی نیز از نظریه های بزرگ مقیاس به تحلیل هایی در مقیاس های متویط و یا کوچک در فرآیند توسعه وجود دارد . برخی محققین رویکرد توسعه از پایین و رویکرد نیازهای اساسی را مورد تاکید قرار داده اند . رویکردهایی بر فقرزدایی و محور آن متمرکز است که در آن مردم بیش از مکان ها مورد تاکید قرار دارند . همچنین نظریه نوینی در مورد رشد مطرح شده که رشد درون زا را بیش از رشد برون زا مورد تاکید قرار می دهد . (رضوانی ، ۱۳۸۲ ، ص ۲)

معرفی اجمالی منطقه

استان ایلام یکی از استان های کشور ایران است که در غرب کشور و در ناحیه ای کوهستانی و نیمه گرم قرار گرفته است. ایلام با ۱۹۰۸۶ کیلومتر مربع ، حدود ۱،۴ درصد مساحت کل کشور را تشکیل میدهد. استان

ایلام با مختصات جغرافیایی ۴۵/۴۲ تا ۴۸/۱۰ طول شرقی از نصف النهار گرینویچ و ۳۱/۵۸ تا ۳۴/۱۵ عرض شمالی از استوا واقع شده است. مرکز این استان شهر ایلام است استان ایلام از غرب با کشور عراق، از جنوب با استان خوزستان، از شرق با استان لرستان و از شمال با استان کرمانشاه همسایه است. جمعیت ایلام در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵۴۵۷۸۷ نفر بوده است که از این میان ۲۷۸۵۶۶ نفر مرد و بقیه زن بوده اند. این استان ۱۱۱۵۵۹ خانوار دارد. جمعیت شهرنشین این استان ۳۳۱۲۳۱ نفر است. (سالنامه آماری استان ایلام ، ۱۳۸۶)

روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش حاضر کاربردی از نوع توصیفی - تحلیلی می باشد . بر این اساس با استفاده از روش کتابخانه ای ، اسنادی به بررسی مبانی نظری مرتبط با موضوع پرداخته و سپس به منظور تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی استان ایلام (در سطح شهرستان) با توجه به اهمیتی شاخص ها و همچنین محدودیت دسترسی به آنها ، ۳۵ متغیر در قالب شاخص های زیربنایی (درصد آبادیهای برخوردار از : برق روشنایی ، مخابرات ، صندوق پست ، شرکت تعاونی روستایی ، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی ، مرکز خدمات روستایی ، راه آسفالته و نمایندگی پست) ، شاخص های بهداشتی - درمانی (درصد آبادیهای برخوردار از : خانه بهداشت ، بهورز ، بهیار ، مرکز بهداشتی درمانی ، حمام ، آب آشامیدنی ، تعداد پزشک ، دندانپزشک و داروخانه) ، شاخص های جمعیتی (بعد خانوار ، نسبت جنسی ، درصد آبادیهای دارای سکنه بالای ۲۰ خانوار) ، شاخص های آموزشی (درصد روستاهای برخوردار از : دبستان ، راهنمایی ، دبیرستان) ، درصد باسوادان مرد ، درصد باسوادان زن) ، شاخص های اقتصادی (عملکرد تولید محصول گندم در هکتار ، عملکرد محصول جو در هکتار ، عملکرد محصول عدس در هکتار ، عملکرد محصول نخود در هکتار ، درصد شاغلین مرد ، درصد شاغلین زن ، متوسط اراضی تحت تصرف خانوار بهره بردار ، نسبت اراضی باغ و قلمستان به مساحت شهرستان ، نسبت اراضی زراعی به مساحت شهرستان ، سهم بهره برداران باسواد) ، جمع آوری شده که این داده ها از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ و نتایج سرشماری کشاورزی سال ۱۳۸۲ به دست آمده است . (جدول ۱) برای تجزیه و تحلیل داده ها و تعیین سطح توسعه یافتگی از الگوی موریس و برای تعیین توزیع امکانات و خدمات از روش ضریب اختلاف (CV) استفاده شده است .

ساختار الگوی موریس

برای سنجش میزان توسعه یافتگی نواحی مختلف یک کشور روش های گوناگونی وجود دارد که هر یک معایب و محاسبی دارد. وجود آمار و ارقام و شاخص های متعدد و پراکندگی در موارد بسیاری زمینه

سردرگمی و تردید در امر شناسایی نواحی و میزان توسعه‌یافتگی آنها را فراهم می‌کند. از اینرو ترکیب منطقی آنها برای تسهیل در امر تصمیم‌گیری لازم و ضروری می‌نماید. البته هرگونه ادغام براساس ضوابط علمی و حمایت نکات لازم انجام پذیرد که شاخص را به اندازه کافی گویا و معنی‌دار سازد در این تحقیق ما از روش موریس برای سنجش توسعه روستاها استفاده کرده ایم که این روش نخستین بار در سال ۱۹۹۰ برای درجه بندی ۱۳۰ کشور جهان از نظر توسعه انسانی به نام شاخص توسعه انسانی توسط دفتر عمران سازمان ملل به کار گرفته شده که مراحل اجرای آن به شرح زیر می باشد. (حسین زاده دلیر ، ۱۳۸۳ ، ص ۱۵۲)

این مدل همچنین از جمله مدل هایی است که در تعیین الگوی استقرار شبکه سکونتگاهی ، تعیین منظومه روستایی و یا حوزه عمران روستایی از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد. مدل موریس با استفاده از اطلاعات در دسترس برای هر واحد سکونتگاهی ، جایگاه توسعه یافتگی هر یک از واحد ها را بر حسب هر یک از شاخص های انتخابی مشخص می کند و در نهایت میانگین مجموعه شاخص ها را با استفاده از روش تحلیل شاخص توسعه به گونه ای ساده و لیکن در خور توجه ، تعیین کرده و سپس به رتبه بندی سکونتگاه ها می پردازد. (رضوانی ، ۱۳۸۲ ، ص ۶)

نحوه محاسبه شاخص ها:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{ij}min}{x_{ij}max - x_{ij}min}$$

y_{ij} = شاخص ناموزون برای متغیر i ام ها در واحد j ام

x_{ij} = متغیر i ام ها در واحد j ام

$x_{ij}min$ = حداقل مقدار متغیر i ام

$x_{ij}max$ = حداکثر مقدار متغیر i ام

نکته مهم در این روش این است که شاخص های به کار گرفته شده می باید همسو یا هم جهت باشد . جهت بررسی موضوع ، تمام شاخص های مورد نظر در قالب فرمول یاد شده به کار گرفته شده و در نهایت برای پیدا کردن شاخص اصلی توسعه مورد نظر برای هر واحد از رابطه ذیل استفاده می شود .(کلانتری ، ۱۳۸۰، ص ۱۴۰)

تشریح فرمول :

$$D.I. = \frac{\sum_{i=1}^n y_{ij}}{n}$$

n = تعداد شاخص های مورد مطالعه

D.I = شاخص اصلی توسعه هر واحد

ضریب شاخص توسعه موريس بين صفر تا ۱۰۰ نوسان دارد که هر چه به ۱۰۰ نزدیکتر باشد سطح توسعه یافتگی بیشتر است. (حسین زاده دلیر ، ۱۳۸۳، ص ۱۳)

برای سنجش اینکه تا چه حد مقدار یک شاخص به طور نامتعادل در بین شهرستان ها توزیع شده است از روش ضریب اختلاف (C.V) استفاده می شود. ضریب اختلافات با استفاده از فرمول زیر محاسبه می گردد. (کلانتری ، ۱۳۸۰، ص ۱۴۳)

$$CV = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n \frac{(x_1 - \bar{x})^2}{N}}}{\sum_{i=1}^n \frac{x_1}{N}}$$

CV = مقدار ضریب تغییرات یک شاخص

x₁ = مقدار یک شاخص در یک طبقه

$\bar{x}$ = میانگین همان شاخص

N = تعداد مناطق (شهرستان ، بخش ، دهستان و روستا)

جدول شماره (۱) داده ها و متغیرهای ورد استفاده در تعیین توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام

ایلام	دره شهر	دهلران	شیروان	مهران	آبدانان	ایوان	شرح
۵۹/۸	۶۸/۶	۴۳/۹	۷۵/۳	۳۷/۵	۶۰	۵۳/۶	آبادیهای برخوردار از برق
۳/۶	۱۹/۴	۱۴/۹	۲۵/۵	۱۷/۷	۳۱/۶	۱۵/۵	آبادیهای برخوردار از تلفن
۶۰/۷	۶۳/۵	۴۸/۶	۷۱/۴	۶۲/۵	۶۳/۳	۶۶	آبادیهای برخوردار از راه آسفالت
۲۵/۹	۳۱/۳	۲۵	۲۹/۹	۹/۴	۳۱/۶	۳۳	آبادیهای برخوردار از وسیله نقلیه عمومی
۴/۵	۵/۹	۴/۱	۳	۵/۲	۵	۵/۱	آبادیهای برخوردار از صندوق پست
۲/۷	۵/۱	۳/۴	۱/۷	۲/۱	۳	۴/۱	آبادیهای برخوردار از نمایندگی پست
۲۳/۳	۱۶/۱	۸/۸	۱۰/۴	۶/۲	۱۸/۳	۱۴/۴	آبادیهای برخوردار از شرکت تعاونی روستایی
۳/۶	۱/۷	۰	۲/۶	۱	۰	۱	آبادیهای برخوردار از مرکز خدمات روستایی
۲/۷	۲/۵	۰/۷	۱/۳	۱	۰	۰	آبادیهای برخوردار از حمام
۳/۶	۴/۲	۲/۷	۳/۷	۲/۱	۵	۳/۱	آبادیهای برخوردار از داروخانه
۲/۷	۰	۰	۱/۳	۱	۲	۳/۱	آبادیهای برخوردار از دندانپزشک
۶/۲	۵/۹	۲	۳/۴	۶/۲	۵	۵/۱	آبادیهای برخوردار از پزشک

۴/۱	۵	۴/۲	۴/۸	۴/۱	۴/۲	۷/۱	آبادیهای بریخوردار از مرکز بهداشتی-درمانی
۱۷/۵	۳۰	۱۹/۸	۳۴/۲	۱۸/۲	۲۲	۲۲/۳	آبادیهای بریخوردار از خانه بهداشت
۵/۱	۲	۲/۱	۵/۶	۴/۱	۴/۲	۸/۹	آبادیهای بریخوردار از بهیار و مامای روستایی
۱۴/۴	۸/۳	۱۲/۵	۱۶	۱۳/۵	۱۶/۱	۱۶/۱	آبادیهای بریخوردار از بهورز
۵۱/۵	۵۰	۳۹/۲	۶۰/۶	۲۹	۶۶/۱	۵۳/۶	آبادیهای بریخوردار از آب تصفیه شده
۴/۹	۵/۱	۵/۴	۴/۹	۶	۵/۱	۴/۹	بعد خانوار
۱۰۰/۸	۱۰۴/۵	۱۰۶/۸	۹۹/۸	۱۰۷/۵	۱۰۱/۵	۱۰۳/۱	نسبت جنسی جمعیت
۳۹/۲	۵۱/۶	۳۲/۳	۵۷/۱	۳۱/۷	۵۰	۴۲/۷	آبادیهای دارای سکنه بالای ۲۰ خانوار
۸	۹/۹	۱۲/۹	۲۶	۹/۹	۱۷/۲	۱۵/۹	درصد باسوادان مرد
۸	۱۰/۱	۱۲/۶	۲۶/۴	۸/۳	۱۷/۸	۱۶/۵	درصد باسوادان زن
۴۴/۳	۶۸/۳	۳۶/۴	۶۹/۳	۳۹/۲	۵۸/۵	۵۳/۶	روستاهای بریخوردار از دبستان
۱۲/۴	۳۳/۳	۹/۴	۲۷/۳	۱۴/۹	۳۱/۳	۳۱/۲	روستاهای بریخوردار از مدرسه راهنمایی
۰	۱۳/۳	۷/۳	۱۱/۲	۴/۷	۱۳/۵	۱۶/۱	روستاهای بریخوردار از دبیرستان
۱/۶	۳/۵	۰/۹	۱/۲	۰/۷	۰/۶	۱/۷	عملکرد تولید گندم در هکتار
۱/۵	۱/۳	۲/۴	۱/۴	۲/۵	۱	۱/۵	عملکرد تولید جو در هکتار(تن)
۳/۴	۳/۱	۴/۴	۲/۷	۱۱/۷	۲/۲	۳/۴	عملکرد تولید عدس در هکتار(تن)
۳/۴	۴	۶/۷	۲/۷	۸/۵	۳/۴	۴/۱	عملکرد تولید نخود در هکتار(تن)
۱/۴	۷/۴	۷/۴	۵/۳	۱۶/۳	۴/۱	۵/۳	متوسط اراضی تحت تصرف خانوار بهره بردار
۹۶/۵	۹۹/۵	۹۷/۸	۹۸/۸	۹۹/۷	۹۸/۳	۹۷/۲	نسبت اراضی زراعی به مساحت شهرستان
۳/۵	۰/۵	۱/۳	۱/۲	۰/۳	۱/۷	۲/۸	نسبت اراضی باغ و قلمستان به مساحت شهرستان
۴۶/۷	۵۰/۲	۴۷/۹	۵۳/۳	۴۷/۸	۵۲/۴	۴۵	سهم بهره برداران باسواد
۷/۴	۹	۱۲/۲	۲۲/۷	۱۳/۲	۱۸	۱۷/۴	درصد شاغلین مرد
۴/۴	۸/۳	۱۰/۵	۲۴/۳	۱۱/۸	۲۲/۹	۱۷/۷	درصد شاغلین زن

مأخذ : مرکز آمار ایران

جدول شماره (۲) ضریب توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام از متغیرهای مورد مطالعه بر اساس مدل موریس

شرح	ایلام	دره شهر	دهلران	شیروان	مهران	آبدانان	ایوان
آبادیهای بریخوردار از برق	۶۰	۸۲/۳	۱۶/۹	۱۰۰	۰	۵۹/۵	۴۲/۶
آبادیهای بریخوردار از تلفن	۰	۷۲/۱	۵۱/۶	۱۰۰	۶۴/۶	۸۲/۲	۵۴/۳
آبادیهای بریخوردار از راه آسفالت	۵۳/۱	۶۵/۳	۰	۱۰۰	۶۳/۲	۶۴/۵	۷۶/۳
آبادیهای بریخوردار از وسیله نقلیه عمومی	۶۹/۹	۹۲/۸	۶۶/۱	۸۶/۹	۰	۹۴/۱	۱۰۰
آبادیهای بریخوردار از صندوق پست	۵۱/۷	۱۰۰	۳۷/۹	۰	۷۵/۹	۶۹	۷۲/۴
آبادیهای بریخوردار از نمایندگی پست	۲۹/۴	۱۰۰	۵۰	۰	۱۱/۸	۳۸/۲	۷۰/۶
آبادیهای بریخوردار از شرکت تعاونی روستایی	۱۰۰	۵۷/۹	۱۵/۲	۲۴/۶	۰	۷۰/۸	۴۷/۹
آبادیهای بریخوردار از مرکز خدمات روستایی	۱۰۰	۴۷/۲	۰	۷۲/۲	۳۷/۷	۰	۲۷/۷
آبادیهای بریخوردار از حمام	۱۰۰	۹۲/۶	۲۵/۹	۴۸/۱	۳۷	۰	۰
آبادیهای بریخوردار از داروخانه	۵۱/۷	۷۲/۴	۲۰/۷	۵۵/۲	۰	۱۰۰	۳۴/۵
آبادیهای بریخوردار از دندانپزشک	۸۷/۱	۰	۰	۴۱/۹	۳۲/۲	۶۴/۵	۱۰۰
آبادیهای بریخوردار از پزشک	۱۰۰	۹۲/۸	۰	۵۴/۸	۱۰۰	۷۱/۴	۷۳/۸
آبادیهای بریخوردار از مرکز بهداشتی-درمانی	۱۰۰	۳/۳	۰	۳۳/۳	۳/۳	۳۰	۰
آبادیهای بریخوردار از خانه بهداشت	۳۸/۴	۳۶	۵/۶	۵۳/۶	۱۸/۴	۱۰۰	۰
آبادیهای بریخوردار از بهیار و مامای روستایی	۱۰۰	۳۱/۹	۳۵/۴	۵۲/۲	۱/۴	۰	۴۴/۹
آبادیهای بریخوردار از بهورز	۱۰۰	۱۰۰	۶۶/۶	۹۸/۷	۵۳/۸	۰	۷۸/۲
آبادیهای بریخوردار از آب تصفیه شده	۶۶/۳	۱۰۰	۰	۸۵/۲	۰/۵	۵۶/۶	۶۰/۶
بعد خانوار	۰	۱۸/۱	۱۰۰	۰	۴۵/۴	۱۸/۱	۰
نسبت جنسی جمعیت	۴۲/۸	۲۲/۱	۱۰۰	۰	۹۰/۹	۶۱	۱۳
آبادیهای دارای سکنه بالای ۲۰ خانوار	۴۷/۲	۷۲	۰	۱۰۰	۲/۴	۷۸/۳	۲۹/۵
درصد باسوادان مرد	۴۳/۹	۵۲/۸	۱۰/۵	۱۰۰	۲۷/۲	۱۰/۵	۰
درصد باسوادان زن	۴۶/۲	۵۳/۳	۱/۶	۱۰۰	۲۵	۱۱/۴	۰
روستاهای بریخوردار از دبستان	۵۲/۳	۶۸/۱	۸/۵	۱۰۰	۰	۹۶/۹	۲۴
روستاهای بریخوردار از مدرسه راهنمایی	۹۱/۲	۹۱/۶	۲۳	۷۴/۹	۰	۱۰۰	۱۲/۵
روستاهای بریخوردار از دبیرستان	۱۰۰	۸۳/۸	۲۹/۲	۶۹/۵	۴۵/۳	۸۲/۶	۰
عملکرد تولید گندم در هکتار	۳۷/۹	۰	۳/۵	۲۰/۷	۱۰/۳	۱۰۰	۳۴/۵
عملکرد تولید جو در هکتار(تن)	۳۳/۳	۰	۱۰۰	۲۶/۶	۹۳/۳	۲۰	۳۳/۳

۱۲/۶	۹/۵	۳۳/۱	۵/۲	۱۰۰	۰	۱۲/۶	عملکرد تولید عدس در هکتار(تن)
۱۲/۱	۳۲/۴	۶۸/۹	۰	۱۰۰	۱۲/۱	۳۴/۱	عملکرد تولید نخود در هکتار(تن)
۰	۴۰/۳	۴۰/۳	۲۶/۲	۱۰۰	۱۸/۱	۲۶/۲	متوسط اراضی تحت تصرف خانوار بهره بردار
۰	۹۳/۷	۴۰/۶	۷۱/۹	۱۰۰	۵۶/۲	۲۱/۹	نسبت اراضی زراعی به مساحت شهرستان
۱۰۰	۶/۲	۳۱/۲	۲۸/۱	۰	۴۳/۷	۷۸/۱	نسبت اراضی باغ و قلمستان به مساحت شهرستان
۰	۶۲/۶	۳۴/۹	۱۰۰	۳۷/۷	۸۹/۱	۰	سهم بهره برداران باسواد
۲۰/۵	۷/۹	۳۱/۴	۱۰۰	۳۷/۹	۶۹/۳	۶۵/۳	درصد شاغلین مرد
۰	۱۹/۶	۳۰/۶	۱۰۰	۳۷/۲	۹۳	۶۵/۳	درصد شاغلین زن

مأخذ: مرکز آمار ایران

یافته های تحقیق

با توجه به داده های جمع آوری شده در قالب ۵ شاخص توسعه (۳۵ متغیر) و بر اساس مدل موریس ضریب توسعه یافتگی هر یک از شهرستان های استان ایلام محاسبه شده است . نتایج حاصله از بررسی ها نشان می دهد که ضریب توسعه یافتگی شهرستان ها از حداقل ۲۹/۵ تا ۵۷/۵ نوسان دارد . به طوری که نواحی روستایی شهرستان شیروان با ۵۷/۵ بالاترین ضریب توسعه یافتگی و نواحی روستایی شهرستان ایوان با ۲۹/۵ پایین ترین ضریب توسعه یافتگی نواحی روستایی استان ایلام را دارا می باشد .

جدول شماره (۳) ضریب توسعه یافتگی و رتبه شهرستان های استان ایلام

رتبه	ضریب برخورداری	شهرستان
۱	۵۷/۵	شیروان
۲	۵۵/۶	دره شهر
۳	۵۴/۸	ایلام
۴	۵۱/۵	آبدانان
۵	۳۷/۹	دهلران
۶	۳۲/۵	مهران
۷	۲۹/۵	ایوان

مأخذ: نگارنده

نتایج حاصل از رتبه بندی شهرستان های استان ایلام بر اساس ضریب توسعه یافتگی و به تفکیک هر یک از شاخص های مورد مطالعه ، نشان می دهد که در زمینه شاخص های زیربنایی ، شهرستان دره شهرداری بالاترین ضریب توسعه یافتگی و شهرستان دهلران دارای کمترین ضریب توسعه یافتگی هستند. از لحاظ ضریب برخورداری از شاخص های بهداشتی - درمانی وضعیت نسبت به شاخص های زیربنایی متفاوت است . به طوری که شهرستان ایلام در رتبه نخست و شهرستان دهلران در رتبه آخر می باشد. در زمینه شاخص

های آموزشی - فرهنگی نیز شهرستان شیروان رتبه اول ضریب توسعه یافتگی و شهرستان ایوان رتبه آخر را به خود اختصاص داده اند.

نتایج حاصل از بررسی ضریب توسعه یافتگی شهرستان ها از شاخص های اقتصادی نشان می دهد که شهرستان های دهلران و ایوان به ترتیب دارای بالاترین و پایین ترین ضریب توسعه یافتگی می باشند. و در نهایت از لحاظ شاخص های جمعیتی ، شهرستان دهلران دارای بالاترین ضریب توسعه یافتگی بوده و شهرستان ایوان نیز در رتبه آخر قرار می گیرد.

جدول شماره (۴) یافته های دیگر تحقیق را نشان می دهد ضریب توسعه یافتگی شهرستان ها از لحاظ شاخص های زیربنایی بین ۷۷/۲ تا ۲۹/۷، شاخص های بهداشتی درمانی بین ۱۷/۱ تا ۸۲/۶، شاخص های آموزشی - فرهنگی بین ۷/۲ تا ۸۸/۹، شاخص های اقتصادی بین ۲۱/۳ تا ۶۱/۶ و از نظر شاخص های جمعیتی بین ۱۴/۲ تا ۶۶/۷ در نوسان می باشد .

بر این اساس ضریب توسعه یافتگی شاخص های آموزشی دارای بیشترین و ضریب توسعه یافتگی شاخص های اقتصادی از کمترین میزان نوسان برخوردار است .جدول شماره (۴) . با بررسی ضریب اختلاف (C.V) شاخص های مورد مطالعه می توان دریافت که شاخص های جمعیتی و شاخص های اقتصادی با ضریب اختلاف ۰/۰۴۹ و ۰/۰۷۸ دارای کمترین میزان عدم تعادل در توزیع امکانات و خدمات ، شاخص های زیربنایی با ضریب اختلاف ۰/۱۶، شاخص های بهداشتی - درمانی با ضریب اختلاف ۰/۲۰ و شاخص های آموزشی با ضریب اختلاف ۰/۳۱، در رتبه های بعدی قرار دارند .(جدول شماره ۴)

جدول شماره (۴) ضریب و رتبه توسعه یافتگی شهرستان های استان از نظر شاخص های مورد مطالعه

رتبه	زیربنایی		بهداشتی - درمانی		آموزشی		اقتصادی		جمعیتی	
	شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	شهرستان	ضریب توسعه یافتگی
۱	دره شهر	۷۷/۲	ایلام	۸۲/۶	شیروان	۸۸/۹	دهلران	۶۱/۶	دهلران	۶۶/۷
۲	ایوان	۶۱/۵	شیروان	۵۷	دره شهر	۶۹/۹	شیروان	۴۷/۹	آبدانان	۵۲/۵
۳	شیروان	۶۰/۵	دره شهر	۵۵/۲	ایلام	۶۶/۷	مهران	۴۰/۵	مهران	۴۶/۲
۴	آبدانان	۵۹/۸	آبدانان	۴۶/۹	آبدانان	۶۰/۳	دره شهر	۳۸/۲	دره شهر	۳۷/۴
۵	ایلام	۵۸	ایوان	۴۳/۵	مهران	۱۹/۵	آبدانان	۳۸/۲	شیروان	۳۳/۳
۶	مهران	۳۰/۴	مهران	۲۷/۴	دهلران	۱۴/۶	ایلام	۳۶/۵	ایلام	۳۰
۷	دهلران	۲۹/۷	دهلران	۱۷/۱	ایوان	۷/۲	ایوان	۲۱/۳	ایوان	۱۴/۲
ضریب اختلاف	۰/۱۶		۰/۲۰		۰/۳۱		۰/۰۷۸		۰/۰۴۹	

ماخذ: نگارنده

سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام

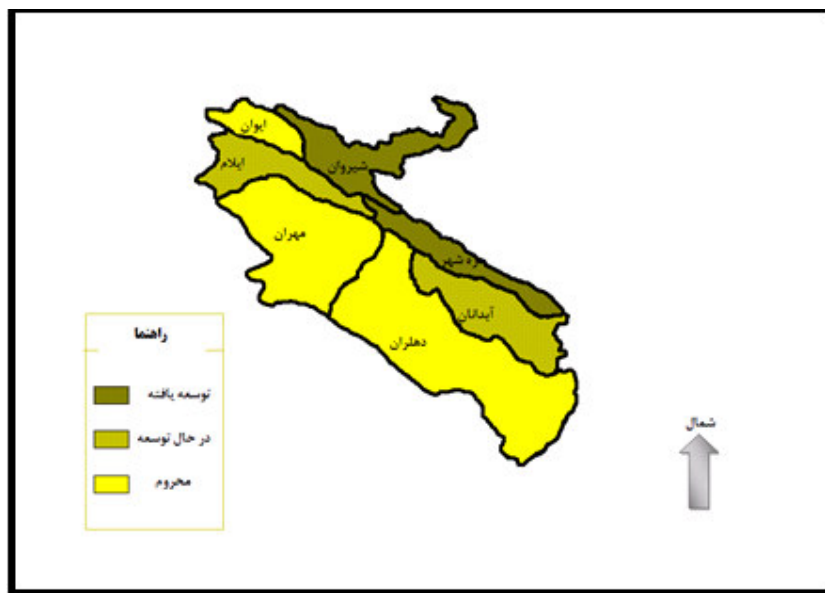
با توجه به ضریب توسعه یافتگی ، شهرستان های استان ایلام به سه سطح توسعه یافته (برخوردار) ، در حال توسعه (نیمه برخوردار) و کمتر توسعه یافته (محروم) طبقه بندی شده اند. جدول شماره (۵) سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام را نشان می دهد. در رابطه با تعیین سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام همانطور که جدول شماره (۵) نشان می دهد شهرستان های شیروان و دره شهر در سطح یک ما یعنی سطح توسعه یافته (برخوردار) ، شهرستان های آبدانان و ایلام در سطح دو یعنی سطح در حال توسعه (نیمه برخوردار) و شهرستان های ایوان ، مهران و دهلران در سطح سه ما یعنی سطح کمتر توسعه یافته (محروم) قرار دارند.

جدول شماره (۵) سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام به وسیله مدل موریس

شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	سطوح توسعه یافتگی
شیروان - دره شهر	بیشتر از ۶۰	توسعه یافته (برخوردار)
آبدانان - ایلام	۴۵ - ۶۰	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
ایوان - مهران - دهلران	۳۵ - ۴۵	کمتر توسعه یافته (محروم)

ماخذ: نگارنده

نقشه شماره (۱) سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام

ماخذ : نگارنده

نتیجه گیری

به طور کلی نتایج مطالعات نشان می دهد که سطوح برخورداری شهرستان های استان ایلام با یکدیگر متفاوت است. با توجه به ضریب کلی برخورداری، برخوردارترین شهرستان نسبت به محرومترین شهرستان یک فاصله ۲۶ درصدی از لحاظ برخورداری از خدمات دارد. در مجموع با توجه به عوامل مؤثر در سطوح برخورداری نواحی روستایی استان و در راستای توسعه و برخورداری هماهنگ و یکپارچه این نواحی، علاوه بر ضرورت تمرکززدایی در سطح کلان در زمینه های صنعتی، شهری و زیربنایی، تمرکزگرایی در سطح خرد نیز از طریق تقویت مراکز شهری کوچک و مراکز روستایی، ایجاد و تقویت کانونهای توسعه در نواحی محروم و کمتر برخوردار، ایجاد محورهای جدید توسعه در سطح استان و همچنین تقویت محورهای ضعیف موجود نقش مؤثری در این فرایند خواهد داشت.

پیشنهادها

۱. عدم وجود یک الگوی برنامه ریزی شده و کارا در دهه های اخیر برای توسعه متوازن مناطق روستایی است. لذا در گام نخست باید به این مهم پرداخت و در این میان استراتژی ها و راهبردهای عملی فعالیتهای مربوط به توسعه روستایی را به طور دقیق مشخص کرد.

۲. با توجه به بالاتر بودن شکاف محرومیت برخی از مناطق روستایی در سطح شهرستانها پیشنهاد می شود که برنامه ریزی و اجرای طرحهای توسعه روستایی از سطح پایین تر یعنی بخش یا دهستان صورت گیرد. این موضوع به نوعی تأییدکننده ضرورت اتخاذ رویکردهای پایین به بالا در برنامه ها و طرح های توسعه مشارکتی روستایی میباشد.

۳. با هدف برقراری تعادل نسبی و توازن در سطح توسعه مناطق روستایی، پیشنهاد میشود در برنامه های میان مدت توسعه ای، اولویت اول به مناطق روستایی مربوط به بخشهای شهرستان های ایلام و آبدان اختصاص یابد.

۴. به منظور برقراری توازن و تعادل نسبی در سطح توسعه مناطق روستایی هر شهرستان، به برنامه ریزان و دست اندرکاران امر پیشنهاد می شود تا حد ممکن اولویت اول برنامه های توسعه ای هر شهرستان را به بخشهای پیرامونی (غیر مرکزی) تخصیص دهند.

۵. ایجاد توازن و رفع محرومیت و تغییر وضعیت معیشت روستائیان و همچنین برقراری عدالت اجتماعی و کمک به مناطق محروم مستلزم به کارگیری یک استراتژی کاربردی ویژه خواهد بود. این استراتژی باید به گونه ای باشد که ضمن توسعه و گسترش خدمات رفاهی و عمرانی، ظرفیتهای تولیدی و اشتغال در مناطق

روستایی را ارتقا دهد تا امکان مهاجرت نکردن جمعیت فعال روستاها فراهم شود. علاوه بر این، در به کارگیری هر نوع راهبرد توسعه روستایی باید قابلیت‌های فنی و فناورانه و شرایط فرهنگی - اجتماعی روستاییان نیز در نظر گرفته شود. همچنین باید توجه کرد که توسعه، فرایندی است که با مردم سر و کار دارد و لذا مسئله مشارکت سازمان یافته مردمی را باید به عنوان یک پیش فرض اساسی در برنامه های توسعه روستایی در نظر داشت.

منابع و مآخذ

۱. تقوایی ، نیلی پور طباطبایی ، ۱۳۸۵ ، بررسی شاخصهای توسعه در مناطق روستایی استان های کشور با استفاده از روش اسکالوگرام ، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه ، سال چهاردهم ، شماره ۵۶ ،
۲. حسین زاده دلیر ، کریم ، ۱۳۸۳ ، برنامه ریزی ناحیه ای ، تهران ، انتشارات سمت
۳. خداپناه ، بیک محمدی ، ۱۳۸۸ ، ارزیابی و طبقه بندی مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان اردبیل بر اساس میزان برخورداری از شاخص های توسعه ، فصلنامه فضای جغرافیایی ، سال نهم ، شماره ۲۶ ،
۴. رضوانی ، محمدرضا ، ۱۳۸۲ ، تعیین و تحلیل سطوح برخورداری نواحی روستایی استان زنجان ، فصلنامه پژوهشهای روستایی
۵. سالنامه آماری استان ایلام ، ۱۳۸۶
۶. کلانتری ، خلیل ، ۱۳۸۰ ، برنامه ریزی و توسعه منطقه ای (تئوریهها و تکنیک ها) ، تهران ، انتشارات خوشبین
۷. گیلبرت ، آلن و ژوزف کاگلر ، شهرها ، فقر و توسعه (شهر نشینی در جهان سوم) ، ترجمه پرویز کریمی ، انتشارات شهرداری تهران ، ۱۳۷۵
۸. مرکز آمار ایران ۱۳۸۲ ، نتایج تفصیلی سرشماری های کشاورزی کشور (استان ایلام)
۹. مرکز آمار ایران ۱۳۸۲ ، نتایج تفصیلی سرشماری کارگاه های کشور (استان ایلام) ،
۱۰. مرکز آمار ایران ۱۳۸۵ ، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان ایلام ،
11. Wheeler , j, muller,p, 1986,economic geography , john wiley and sons,ins,inc,camuca.
12. Hodder,R,2000,development geography , routledge , london